

Το περιοδικό *Διαδρομές στο χώρο της Λογοτεχνίας για παιδιά και νέους* (1986-2018): Ο ρόλος και η προσφορά του στο παιδικό βιβλίο και στην εξέλιξη, προώθηση, μελέτη και έρευνα της παιδικής λογοτεχνίας¹

Μεταξούλα Μανικάρου
ΕΔΙΠ στο ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
mmanikar@uoi.gr

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια εντυπωσιακή άνθηση εργασιών για την αναλυτική καταγραφή και εξέταση των περιοδικών των δύο μεγάλων αστικών κέντρων, της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, αλλά και της περιφέρειας, είτε ως βιβλιογραφικές καταγραφές και ευρετηριάσεις είτε ως επιστημονικές μονογραφίες. Ακόμη, οργανώνονται επιστημονικά συνέδρια, συμπόσια και ημερίδες για την παρουσίασή τους. Επίσης, αρκετά από τα παλιά και δυσεύρετα περιοδικά, ιδίως τα βραχύβια, είτε αναπαράγονται φωτογραφικά είτε ψηφιοποιούνται, με συνέπεια να είναι προσβάσιμα στο ευρύτερο κοινό.

Μια τέτοια «χαρτογράφηση» των περιοδικών έχει πολλαπλή ωφέλεια. Ως πρωτογενές υλικό μπορεί να φέρει στην επιφάνεια νέες πλευρές της σύγχρονης φιλολογικής και λογοτεχνικής ιστορίας και να οδηγήσει σε αναθεώρηση και επανεκτίμηση πολλών απόψεων (Δασκαλόπουλος, 1997). Παράλληλα, είναι «θέμα ιστορικής δικαιοσύνης απέναντι στα ίδια τα περιοδικά, που έρχονται έτσι στο προσκήνιο και διεκδικούν τον κάποτε παρεξηγημένο ή και αποσιωπημένο ρόλο τους στην ιστορία των γραμμάτων και της πνευματικής μας ζωής» (Μπακογιάννης, 2004: 19).

Στο πλαίσιο της σειράς των ερευνών γύρω από τον περιοδικό τύπο έρχεται να προστεθεί και η παρούσα εργασία, η οποία μελετά το περιοδικό *Διαδρομές στο χώρο της Λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, κατά την εκδοτική πορεία των τριάντα τριών χρόνων (1986-2018) και εστιάζει στον ρόλο και την προσφορά του στο παιδικό βιβλίο και στην εξέλιξη, προώθηση, μελέτη και έρευνα της παιδικής λογοτεχνίας.

Εισαγωγή

Τα περιοδικά, ως πολύτιμη πηγή πληροφόρησης και γνώσης της εποχής τους, αλλά και ευαίσθητοι δείκτες και εκφραστές των μηνυμάτων της, αποτελούν ένα από τα πολλά ερευνητικά ενδιαφέροντα για τη σπουδή όχι μόνο της νεοελληνικής λογοτεχνίας αλλά και της πνευματικής μας ζωής.

Από την άλλη η παιδική λογοτεχνία, ως οργανικό κομμάτι και κλάδος της νεοελληνικής λογοτεχνίας, έχει γίνει ένας αυτόνομος επιστημονικός κλάδος που διεκδικεί ως δραστηριότητα μια δίκαιη μεταχείριση και λαμβάνει τη δική της θέση στο πνευματικό γίγνεσθαι της κάθε χώρας.

---

¹ Η εν λόγω εργασία αποτελεί μια περιληπτική αναφορά της μεταδιδακτορικής μας έρευνας που εκπονήσαμε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας με επιβλέπουσα την Καθηγήτρια κα Τασούλα Τσιλιμένη.

Στο πλαίσιο αυτό το περιοδικό *Διαδρομές*, αναγνωρίζοντας τη διαχρονική και σταθερή αξία της παιδικής λογοτεχνίας στο πνευματικό χρηματιστήριο της ζωής, αναλαμβάνει με αγάπη και γνώση μια περιπλάνηση στον χώρο της. Μέσω των δημοσιευμένων άρθρων και μελετών του, καταγράφεται η πρόθεσή του για τον φωτισμό, τη διεύρυνση, τον γόνιμο προβληματισμό και την προαγωγή θεμάτων που άπτονται του αντικειμένου της παιδικής λογοτεχνίας. Ο έγκυρος επιστημονικός λόγος των μελετητών αποτελεί ένα εργαλείο δουλειάς για όλους τους εμπλεκόμενους με αυτήν. Και στο σημείο αυτό είναι αυτονόητη και πολλαπλώς χρήσιμη η προσφορά του περιοδικού, γιατί «η Παιδική Λογοτεχνία έχει παρελθόν, παρόν και μέλλον, γιατί γεννιέται, τρέφεται και συντηρείται από την αγάπη μας για το παιδί. Κι αυτή η αγάπη δεν έχει σύνоро, ούτε τέλος» (Χατζηδημητρίου-Παράσχου, 1999: 16).

1. Ταυτότητα του περιοδικού *Διαδρομές*

1.1. Γενικά

Το περιοδικό *Διαδρομές* εμφανίστηκε στο εκδοτικό προσκήνιο την Άνοιξη του 1986 και συνέχισε ανελλιπώς την κυκλοφορία του μέχρι τον Χειμώνα του 2018, οπότε και εξέδωσε το τελευταίο τεύχος του (τχ. 126). Αριθμεί συνολικά 126 τεύχη, συνυπολογίζοντας και τα διπλά (τχ. 9-10/69-70 και τχ. 11-12/71-72) του έτους 2003. Εμπνευστής, στυλοβάτης και ψυχή του μακρόβιου αυτού περιοδικού, που διένυσε μια εκδοτική πορεία τριάντα τριών ετών, είναι ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, ο οποίος διατήρησε τη θέση του Διευθυντή από το πρώτο μέχρι το τελευταίο τεύχος.

1.2. Τίτλος – Υπότιτλος

Το περιοδικό, καθόλου το διάστημα της έκδοσής του, διατηρεί αναλλοίωτο τον τίτλο «*Διαδρομές*», ο οποίος ενέχει μια συνειδητά επιλεγμένη ιδιοτυπία, καθόσον σηματοδοτεί με σαφήνεια τη διαδρομή, την τροχιά, την πορεία, πολλαπλή και κοπιαστική, που καλείται να διανύσει η παιδική λογοτεχνία. Ο συνοδευτικός πρώτος υπότιτλος «στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους» (τχ. 1/1986 έως τχ. 87/2007) συμπληρώνεται με τη φράση «*Διδακτική της λογοτεχνίας και εφαρμογές στο σχολείο*» (τχ. 88/2007 έως τχ. 126/2018). Συνεπώς, ο τίτλος και ο συνοδευτικός υπότιτλος σηματοδοτούν την πρόθεση του περιοδικού να ανταποκριθεί στον χώρο και τη διδακτική της παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας.

1.3. Περιρρέουσα ατμόσφαιρα και έκδοση των *Διαδρομών*

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και την ανατολή της δεκαετίας του 1980, ποικίλοι παράγοντες, όπως η ιστορική, πολιτική, οικονομική, κοινωνική, εκπαιδευτική κατάσταση, η ανάπτυξη των Ανθρωπιστικών επιστημών, η εξέλιξη της τεχνολογίας, ο ιδεολογικός προσανατολισμός και τα αιτήματα της εποχής, συνετέλεσαν ώστε να παρατηρείται μια «εντυπωσιακή» και «εκρηκτική» (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2009: 57), μια εξελικτική άνοδος στην παιδική λογοτεχνία. Το γεγονός αυτό υπήρξε ενθαρρυντικός παράγων για την κυκλοφορία ή μάλλον την επιβολή της έκδοσης ενός επιστημονικού περιοδικού με εστίαση στην παιδική λογοτεχνία και μάλιστα χωρίς πρότερη εμπειρία στη χώρα μας.

Οι *Διαδρομές* συγκροτήθηκαν ως πνευματικό προϊόν το οποίο: α) θα εξέφραζε τον προβληματισμό και την αγάπη για το παιδικό βιβλίο από την πλευρά των γονιών, δασκάλων, συγγραφέων, βιβλιοθηκάρων, φοιτητών, κ.λπ. • β) θα ενημέρωνε σχετικά με την κυκλοφορία των βιβλίων • γ) θα προωθούσε τη σχετική έρευνα και μελέτη • δ) θα

παρακινούσε στη συγγραφή μονογραφιών, άρθρων και μελετών· ε) θα έδινε υλικό για τη διδακτική και τη διδασκαλία της Παιδικής Λογοτεχνίας στις πανεπιστημιακές σχολές· στ) θα βοηθούσε στη διασύνδεση του ελληνικού παιδικού βιβλίου με τα διεθνή ρεύματα· ζ) προπαντός, θα αποτελούσε ένα δημοκρατικό βήμα απόψεων για όλους, χωρίς διακρίσεις και διαχωρισμούς (Αναγνωστόπουλος, 2015: 8· Αναγνωστόπουλος, 2017: 22-23).

1.4. Διάρκεια της έκδοσης & εκδοτικές φάσεις

Το περιοδικό *Διαδρομές* κυκλοφορεί στην Αθήνα και διαγράφει μια εκδοτική πορεία τριάντα τριών ετών, από την Άνοιξη του 1986 (τχ. 1) έως τον Χειμώνα του 2018 (τχ. 126), ώστε να του προσδίδεται ο χαρακτήρας του μακροβιότερου περιοδικού, επικεντρωμένου στην παιδική λογοτεχνία από τη μεταπολίτευση (1974) και ύστερα.

Εύλογο, λοιπόν, είναι να περάσει το περιοδικό από κάποιες εκδοτικές φάσεις που σηματοδοτούν την πορεία του. Διακρίνουμε τρεις περιόδους. Η πρώτη περίοδος κράτησε για μια δεκαπενταετία, από το έτος 1986 έως το έτος 2000, και περιλαμβάνει τα τεύχη 1 έως 60, οπότε την πλήρη αυτοδιαχείριση ανέλαβε η ίδια η συντακτική επιτροπή. Ακολουθεί η δεύτερη περίοδος, η οποία ορίζεται χρονικά από το έτος 2001 έως το έτος 2005, περιλαμβάνει τα τεύχη με αύξοντα αριθμό 1 έως 20, στην πραγματικότητα, όμως, τα τεύχη 61 έως 80, με την επιμέλεια των εκδόσεων «Καστανιώτης», που δίνουν στο κοινό ένα αναβαθμισμένο και ανανεωμένο αισθητικά περιοδικό. Κατά την τρίτη περίοδο, το περιοδικό, από το έτος 2006 έως το 2018 και με αύξοντα αριθμό τευχών 81 έως 126, περνά στις εκδόσεις «Ψυχογιός», αρχικά σε έντυπη μορφή (τχ. 81/2006 έως τχ. 92/2007) και στη συνέχεια σε ηλεκτρονική μορφή (τχ. 93/2009 έως τχ. 126/2018), ακολουθώντας τις επιταγές της σύγχρονης τεχνολογίας, και διανέμεται δωρεάν.

1.5. Τύπος έκδοσης - Γραφεία – Οικονομικά

Το περιοδικό *Διαδρομές* δίνει αναλυτικές πληροφορίες ως προς τον τόπο έκδοσης (Αθήνα), τα τυπογραφεία και τους εκδοτικούς οίκους («Σμυρνιακάκης», «Καστανιώτης», «Ψυχογιός»), τα γραφεία, τις οικονομικές συνδρομές (σε δραχμές, δολάρια, ευρώ, λίρες, αναλόγως του τύπου αποστολής), την αλληλογραφία και γενικότερα τις διευθύνσεις για τη μεταξύ των συντελεστών και του κοινού επικοινωνία.

1.6. Τεχνικά χαρακτηριστικά

Οι *Διαδρομές* εκδίδονται σε εκατόν είκοσι έξι τεύχη, από τα οποία τα δύο τεύχη του έτους 2003 είναι διπλά (τχ. 9-10/69-70, Άνοιξη-Καλοκαίρι και τχ. 11-12/71-72, Φθινόπωρο-Χειμώνας). Κυκλοφορεί τέσσερις φορές τον χρόνο, τους μήνες Μάρτιο, Ιούνιο, Σεπτέμβριο και Δεκέμβριο, από την Άνοιξη του 1986 μέχρι το Καλοκαίρι του 2016 (τχ. 1-τχ. 120) και δύο φορές τον χρόνο, το Καλοκαίρι και τον Χειμώνα (τχ. 121-τχ. 126), από τον Χειμώνα του 2016 μέχρι τον Χειμώνα του 2018. Η αρίθμηση των τευχών ξεκινά από τον αριθμό 1 έως 60 (Α΄ περίοδος έκδοσης, 1986-2000), επαναλαμβάνεται η αρίθμηση από τον αριθμό 1 έως 20, στην ουσία πρόκειται για τα τεύχη με αύξοντα αριθμό 61 έως 80 (Β΄ περίοδος, 2001-2005) και ολοκληρώνεται από τον αριθμό 81 έως 126 (Γ΄ περίοδος, 2006-2018).

Οι διαστάσεις του περιοδικού, καθόλη τη διάρκεια της έκδοσής του, είναι 17Χ24 (σχήμα 8^ο). Οι μονόστηλες σελίδες του κυμαίνονται από 80 έως 134 σελίδες και συνολικά το σώμα των 126 τευχών εκτείνεται σε περίπου 10.546 σελίδες. Το εξώφυλλο του περιοδικού, ως ένα «κατώφλι» με σημαίνουσα σημασία, περιλαμβάνει μια σταθερή εμφάνιση ως προς το εμπροσθόφυλλο (τίτλος, υπότιτλος, αριθμός, εποχή, έτος

κυκλοφορίας, αφιέρωμα ή αφιερώματα εκάστου τεύχους, εικονογράφηση). Το οπισθόφυλλο περιλαμβάνει το ίδιο κείμενο, το οποίο επικεντρώνεται στη θεματική/στόχευση του περιοδικού και στο ενδιαφερόμενο αναγνωστικό κοινό. Η εσωτερική διάρθρωση και η δομή των περιεχομένων είναι σταθερή και περιλαμβάνει τα βιβλιογραφικά στοιχεία/ταυτότητα του περιοδικού και τον Πίνακα Περιεχομένων, τα οποία γράφονται και στα αγγλικά, και ακολουθεί η ύλη.

2. Χαρακτήρας του περιοδικού *Διαδρομές*

Ο χαρακτήρας ενός περιοδικού ανιχνεύεται στην *ταυτότητα των συνεργατών*, στους *προγραμματικούς στόχους* (ιδρυτική διακήρυξη), στην *ύλη* (δημοσιεύματα) και στο *αναγνωστικό κοινό* στο οποίο απευθύνεται.

2.1. Τα πρόσωπα των *Διαδρομών*

2.1.1. Διευθυντής

Το βάρος του εγχειρήματος της δημιουργίας του περιοδικού *Διαδρομές* φέρει ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, ο οποίος διαπίστωσε την ανάγκη της έκδοσης κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ο ίδιος, ευρισκόμενος στη Γερμανία για έρευνα σχετική με την ελληνική και διεθνή λογοτεχνία, κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980, συνειδητοποιεί ότι «στην Ελλάδα έπρεπε να γίνει κάτι σχετικό με την έρευνα, τη μελέτη, και βέβαια σχετικό με την καθιέρωση αυτής της λογοτεχνίας που απευθύνεται στα παιδιά, την καθιέρωσή της πια ως μαθήματος ακαδημαϊκού» (Αναγνωστόπουλος, 2017: 22). Την περίοδο, μάλιστα, αυτή, είχε ξεκινήσει τη διδακτορική του διατριβή με αντικείμενο την παιδική λογοτεχνία, που αποτελεί την πρώτη διδακτορική διατριβή σε αυτό το αντικείμενο. Εξάλλου, η γενικότερη αγάπη του Β.Δ. Αναγνωστόπουλου για την παιδική λογοτεχνία έχει περίτρανα αποδειχτεί, καθόσον αποτελεί ένα από τα πεδία της έρευνας και μελέτης του, όπως αναφαίνεται μέσα από την έκδοση σχετικών βιβλίων, τη διδασκαλία του μαθήματος στους σπουδαστές της Σχολής Νηπιαγωγών, αν και δεν υπήρχε σχετική πρόβλεψη στα Αναλυτικά Προγράμματα, τη συμμετοχή του σε συνέδρια και την απονομή βραβεύσεων. Συνεπώς, το περιοδικό *Διαδρομές* είναι καρπός πρωτοβουλίας, δημιουργικής ανησυχίας και αφοσιωμένης δράσης του Β.Δ. Αναγνωστόπουλου στους σκοπούς και την ανάπτυξη της παιδικής λογοτεχνίας. Ο ίδιος διατηρεί τη θέση του διευθυντή του περιοδικού, καθόλη τη διάρκεια των τριάντα τριών ετών της κυκλοφορίας του, και είναι ο πολυγραφότερος συγγραφέας/συνεργάτης του.

2.1.2. Ιδιοκτησία

Ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς το περιοδικό αρχικά αναφέρει ως ιδιοκτήτη τη Νίκη Δελώνη, στη συνέχεια τη «Λέσχη Μελέτης και Έρευνας της Παιδικής Λογοτεχνίας» και τέλος τον «Κύκλο του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου».

2.1.3. Υπεύθυνος της ύλης

Η επιμέλεια και η ευθύνη της ύλης αρχικά ανήκουν στον Β.Δ. Αναγνωστόπουλο, στη συνέχεια από το τεύχος 13 (1989) έως και το τελευταίο τεύχος (τχ. 126/2018) χρεώνονται στην Αγγελική Βαρελλά, ενώ από το τεύχος 93 (2009) μέχρι και το τέλος του περιοδικού προστίθενται και τα ονόματα της Τασούλας Τσιλιμένη και της Ελένης Ηλία.

2.1.4. Συντακτική Επιτροπή

Κατά την πρώτη περίοδο του περιοδικού (τχ. 1-τχ. 60) των ετών 1986-2000, η συντακτική επιτροπή του περιοδικού αποτελούνταν από εννέα μέλη, κατά αλφαβητική σειρά τα εξής: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Αγγελική Βαρελλά, Γαλάτεια Γρηγοριάδου-

Σουρέλη, Αντώνης Δελώνης, Ρένα Καρθαίου, Μάνος Κοντολέων, Μαρία Μιράσγεζη, Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Θέτη Χορτιάτη. Στη μακρόχρονη πορεία του περιοδικού, αλλά μέλη αποχώρησαν (Αντώνης Δελώνης, Ρένα Καρθαίου) και άλλα προστέθηκαν (Λίτσα Ψαραύτη, Μαρία-Μάγδα Τζαφεροπούλου, Ελένη Ηλία, Τασούλα Τσιλιμένη, Ηρώ Παπαμόσχου, Βαγγέλης Ηλιόπουλος, Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης).

2.1.5 Συνεργάτες

Οι συνεργάτες ενός περιοδικού αποτελούν αναμφίβολα ουσιαστικό και καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του, της ανανέωσής του και της διαφοροποίησής του από τις αρχικές επιλογές του εκδότη ή διευθυντή του. Στους συνεργάτες συγκαταλέγονται όλοι οι συγγραφείς και καλλιτέχνες, Έλληνες και ξένοι μεταφρασμένοι, των οποίων κάποιο έργο δημοσιεύθηκε, έστω και μια φορά, στις σελίδες, και, κατά συνέπεια, μια έρευνα/μελέτη οφείλει να τους συμπεριλάβει. Στην περίπτωση, όμως, των μακρόβιων περιοδικών, όπως είναι και το παρόν αντικείμενο της έρευνας, καθίσταται πρακτικά ανέφικτο να γίνει σχολαστική αναφορά στο σύνολό τους, καθώς στις *Διαδρομές* μπορούμε να μιλάμε για μια πληθώρα συνεργατών που αγγίζουν τους τετρακόσιους.

Σύμφωνα με τους πίνακες των περιεχομένων όλων των τευχών των *Διαδρομών*, ο διευθυντής του, ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, είναι ο συντάκτης των κύριων άρθρων και των απολογιστικών κειμένων, τα οποία φιλοξενούνται στις πρώτες σελίδες κάθε τεύχους. Παράλληλα, έχει συνεισφέρει με ποικίλα επιστημονικά άρθρα, επισημάνσεις, βιβλιοπαρουσιάσεις και βιβλιοκριτικές.

Ακολούθως, τα υπόλοιπα μέλη της συντακτικής επιτροπής έχουν αφήσει το στίγμα τους μέσα από μελέτες, επισημάνσεις, βιβλιοπαρουσιάσεις και βιβλιοκριτικές, συνεντεύξεις, πράγμα το οποίο δηλώνει ότι δεν μεριμνούσαν μόνο για τη λειτουργία, την κυκλοφορία και τη μακροήμερευση του περιοδικού, αλλά και συμμετείχαν ενεργά στις σελίδες του, πλουτίζοντάς τες με ποικίλες δημοσιεύσεις.

Μια σημαντική και άκρως κατατοπιστική εικόνα για αυτούς τους συνεργάτες που αρθρογράφησαν με μελέτες στα τριάντα έτη «ζωής» του περιοδικού, δηλαδή από το 1986 έως το 2015, δίνει η έρευνα που διεξήγαγαν η Τασούλα Τσιλιμένη και η Θεοδώρα Τσιβούλη (2017), χρησιμοποιώντας ως εργαλείο για την υλοποίησή της το πρόγραμμα «EndNote». Το περιοδικό δίνει βήμα σε όλες τις φωνές και από τις σελίδες του περνάνε συγγραφείς, καθηγητές πανεπιστημίου, διδάκτορες, νηπιαγωγοί, εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σχολικοί σύμβουλοι και φοιτητές, γεγονός που διασφαλίζει την επιστημονική τεκμηρίωση, την καθαρότητα και τη σαφήνεια των συνεργασιών τους.

3. Ύλη του περιοδικού *Διαδρομές*

3.1. Προγραμματική διακήρυξη

Το εισαγωγικό κείμενο, που επέχει θέση ιδρυτικής διακήρυξης, αποτελεί, ως επί το πλείστον, ευσύνοπτη έκφραση των προγραμματικών σκοπών, των προθέσεων του εκδότη και των αναγκών που έρχεται να καλύψει η συγκεκριμένη έκδοση. Από την άποψη αυτή συνιστά ένα στοιχείο ταυτότητας, το οποίο, βέβαια, πρέπει να ανιχνευθεί και ελεγχθεί, παράλληλα, με την πραγμάτωση των στόχων και προσδοκιών. Από την άλλη, γίνεται μια απόπειρα να χωροθετηθεί και να τονιστεί η ιδιαιτερότητα της νέας έκδοσης στο υπόλοιπο εκδοτικό πλαίσιο.

Οι *Διαδρομές* ανοίγουν τις σελίδες τους με το τιλοφορούμενο ανυπόγραφο άρθρο «Γιατί ‘Διαδρομές’» (τχ. 1/1986), το οποίο αποτελεί την προγραμματική διακήρυξη και χαράσσει την πορεία του νεοεκδιδόμενου περιοδικού.

Από την προοιμακή κιάλας φράση «Στη λήξη της, η δεύτερη χιλιετία μ.Χ., μας κληροδοτεί έναν κόσμο περίπλοκο και αντιφατικό» διαφαίνεται εναργέστατα η αγωνία του ανυπόγραφου συντάκτη του. Η αγωνία αυτή αντιροπείται από το γεγονός ότι η ανθρωπότητα, προκειμένου να επιβιώσει, όλο και περισσότερο στρέφεται προς το παιδί και έννοια της έχει «να το προετοιμάσει ν’ αντιμετωπίσει πιο σωστά, όσα εκείνη δείχνει να χειρίζεται παράλογα». Εναποθέτοντας τις ελπίδες της προς το παιδί, κατανοεί ότι σημαντικότερο ρόλο επωμίζεται η λογοτεχνία για παιδιά, η οποία πολλά μπορεί να προσφέρει στην πολύπλοκη εποχή.

Αναγνωρίζοντας ο ανυπόγραφος αρθρογράφος την άνθιση της παιδικής λογοτεχνίας, προβληματίζεται ως προς την εξασφάλιση της καρποφορίας και της ανοδικής της πορείας. Γράφει: «Πώς θα εξασφαλιστεί από ’δώ και πέρα η καρποφορία της; Πώς θα διασφαλιστεί η διαρκής ανοδική πορεία της ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας; Όσοι πιστά και έντιμα την υπηρετούν, δε δυσκολεύονται στην απάντηση». Και ο ίδιος δίνει την απάντηση: «Χρειάζεται μελέτη συστηματική, έρευνα επιστημονική, επισήμανση των νέων δρόμων που της ανοίγονται, αλλά και των τυχόν ολισθημάτων της, ενημέρωση για τα επιτεύγματα, αλλά και για τα λάθη της».

Το περιοδικό, όπως δηλώνει, φιλοδοξεί να κινηθεί προς αυτήν την κατεύθυνση, προσφέροντας ελεύθερο βήμα σε όλες τις φωνές και χαράζει τρεις πορείες, σταθερά προσανατολισμένες, τις εξής: α) τη θεωρητική θεμελίωση της Παιδικής Λογοτεχνίας, β) τη βιβλιογραφική ενημέρωση εκπαιδευτικών, γονιών και σπουδαστών, μ’ ένα ένθετο 16σέλιδο πλούσιο σε βιβλιοπαρουσίαση, και γ) την πληροφόρηση γύρω από την κίνηση του παιδικού βιβλίου και άλλα θέματα σχετικά (τηλεόραση, θέατρο, κ.λπ.). καθώς και την αντιμετώπιση πρακτικών θεμάτων, που σχετίζονται με τη διάδοση και την ανάπτυξη της Παιδικής Λογοτεχνίας (βιβλιοθήκες, διδασκαλία, κ.ά.).

Η επιλογική παράγραφος αφενός μεν επεξηγεί τον τίτλο του περιοδικού και αφετέρου προσδιορίζει το υποψήφιο αναγνωστικό κοινό των ενδιαφερομένων για την παιδική λογοτεχνία. Συγκεκριμένα, η ονομασία του περιοδικού *Διαδρομές* συσχετίζεται με τις πολλαπλές και κοπιαστικές διαδρομές, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του. Και ο χώρος της παιδικής λογοτεχνίας αξίζει τέτοιες διαδρομές. Και οι φίλοι της παιδικής λογοτεχνίας, οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς, οι βιβλιοθηκάριοι, οι παιδοψυχολόγοι, οι εκδότες, οι συγγραφείς, οι εικονογράφοι, οι ερευνητές, οι μελετητές και οι σπουδαστές, το αξίζουν. Και η καταληκτική πρόταση: «Γι’ αυτούς, λοιπόν, οι *Διαδρομές*», οριοθετεί το κοινό στο οποίο απευθύνεται και το οποίο θα στηρίζει το περιοδικό, προκειμένου να εκπληρώσει τους στόχους του.

Οι στόχοι της ιδρυτικής διακήρυξης των *Διαδρομών* δεν φαίνονται μόνο στην ιδρυτική διακήρυξη του πρώτου τεύχους, αλλά και στις σχετικές δηλώσεις και τους απολογισμούς που κάνει, κατά καιρούς, ο διευθυντής του Β.Δ. Αναγνωστόπουλος.

Μια βασική διευκρίνιση είναι ότι μέχρι το σημείο αυτό αναφερθήκαμε στις προγραμματικές δηλώσεις του περιοδικού. Αλλά το «στίγμα» του, ο χαρακτήρας και η ταυτότητά του ανιχνεύονται, κατά τον Καραόγλου (1991: 39), από το σύνολο των συνεργατών, το είδος των συνεργασιών και την ανταπόκριση του αναγνωστικού κοινού. Οι τρεις αυτές παράμετροι μας επιτρέπουν να περιγράψουμε την απόλυτη αντιστοιχία και το μέγεθος της πραγμάτωσης ανάμεσα στις προγραμματικές δηλώσεις και το τελικό αποτέλεσμα κατά την πορεία του περιοδικού. Με άλλα λόγια, ένα περιοδικό δικαιώνεται για αυτό που δίνει και όχι για αυτό που υπόσχεται.

Εν κατακλείδι, εξετάζοντας το εσωτερικό κριτήριο, δηλαδή την ύλη, το πρωτογενές υλικό, όπως θα φανεί στη συνέχεια, διαπιστώνουμε ότι δεν παρατηρείται καμιά αλλαγή και απόκλιση στη φιλοσοφία και στη στοχοθεσία των *Διαδρομών* κατά την πραγματωμένη μακρόχρονη πορεία των τριάντα τριών χρόνων και εκατόν είκοσι έξι τευχών. Αντίθετα, ακολουθούνται πιστά οι κανόνες ως προς την ύλη και τη δομή του περιοδικού, όπως ορίστηκαν στην προγραμματική διακήρυξή του. Και αυτό θα πρέπει προφανώς να αποδοθεί στην αδιάλειπτη παρουσία του διευθυντή του, του Β.Δ. Αναγνωστόπουλου.

3.2. Δημοσιεύματα των *Διαδρομών*

3.2.1 Γενική αναφορά

Ένα περιοδικό είναι η ύλη του. Η ύλη είναι η «λυδία λίθος» για την επικοινωνιακή διάσταση ενός περιοδικού και απασχολεί σοβαρά τους συντελεστές του, οι οποίοι μεριμνούν ώστε να συμπορεύεται με τη στοχοθεσία της ιδρυτικής διακήρυξης και να καλύπτει ένα μεγάλο φάσμα των απαιτήσεων του αναγνωστικού κοινού τους.

Τα δημοσιεύματα των *Διαδρομών* μπορούν να διακριθούν ως προς το περιεχόμενό τους σε επτά κατηγορίες: α) εισαγωγικά άρθρα, β) επισημάνσεις, γ) εικονογράφοι, δ) ποικίλα άρθρα-μελέτες, ε) ένθετο με βιβλιοπαρουσιάσεις, στ) συνεντεύξεις, ζ) νέα και γενικότερα παρακολούθηση της επικαιρότητας. Αυτοί οι θεματικοί πυρήνες συναντώνται σε όλα τα τεύχη και σε σταθερή διάταξη στη μακρόχρονη ζωή του περιοδικού. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος επισημάνσεις, άρθρα, μελέτες· στο δεύτερο ένα ένθετο δεκαεξασέλιδο (με ελαφρές αποκλίσεις ως προς τον αριθμό των σελίδων) με παρουσιάσεις παιδικών βιβλίων που κυκλοφορούν στην αγορά· και στο τρίτο μέρος νέα, συνεντεύξεις κ.λπ.

Το περιοδικό τήρησε απαρέγκλιτη στάση ως προς την αποφυγή των αντεγκλήσεων, αντιπαραθέσεων και διαξιφισμών, αναφορικά με το περιεχόμενο των δημοσιευμένων άρθρων. Υπήρχε σαφής επισημάνση ότι το κάθε άρθρο απηχούσε τις απόψεις του αρθρογράφου του, στον οποίο μπορούσε όποιος ήθελε να απευθυνθεί.

Η ιδιαίτερα προσεγμένη εικονογράφιση, ως σταθερό στοιχείο της ύλης και αισθητικής ποιότητας, αξίζει της προσοχής μας. Το προσεγμένο πολυτελές εξώφυλλο, οι εικόνες άλλοτε με συμπληρωματική και επεξηγηματική και άλλοτε με αυτόνομη θέση σε σχέση με το κείμενο, η σταθερή σελίδα παρουσίασης ενός εικονογράφου, τα σχετικά μελετήματα αναφορικά με την εικονογράφιση και το εικονογραφημένο βιβλίο, όλα αυτά αποτελούν στοιχεία που επιβεβαιώνουν περίτρανα την περισσή φιλοκαλία, το ξεχωριστό μεράκι και τον σεβασμό ως προς την οπτική εικονοποιία εκ μέρους των συντελεστών του περιοδικού, ενισχύοντας το «τερπνόν» της έκδοσης, σε συνάρτηση πάντα με το «ωφέλιμον» των περιεχομένων του.

Εν κατακλείδι, οι αισθητικές προδιαγραφές, όπως η άριστη ποιότητα του χαρτιού, οι καλά τυπωμένες σελίδες με την πλούσια και ποικιλότητα εικονογράφιση του έγχρωμου εξωφύλλου και των δημοσιευμάτων, όπου η εικονογράφιση αρχικά είναι ασπρόμαυρη και στη συνέχεια έγχρωμη, η νοικοκυρεμένη διάρθρωση της ύλης του κατά τρόπο φιλικό για τον χρήστη, σε συνδυασμό με την επιστημονικότητα των άρθρων του, όλα αυτά αποτελούν στοιχεία που ανάγονται σε θέματα προτεραιότητας, με συνέπεια να καθιστούν τις *Διαδρομές* μια έκδοση επιμελημένη, καλαίσθητη, πολυτελή από άποψη μορφής και περιεχομένου.

3.2.2 Εισαγωγικό άρθρο

Η ύλη των *Διαδρομών* ξεκινά με το εισαγωγικό άρθρο, το οποίο αρχικά είναι ανυπόγραφο και στη συνέχεια ενυπόγραφο ως «Ο Διευθυντής» και όλα είναι κείμενα του Β.Δ. Αναγνωστόπουλου, τα οποία ανελλιπώς καταχωρούνται σε όλα τα τεύχη, καταλαμβάνοντας μία σελίδα. Και ακολουθεί η υπόλοιπη ύλη που απλώνεται στις επόμενες σελίδες. Τα εισαγωγικά άρθρα είναι δύο κατηγοριών: α) τα απολογιστικά άρθρα και β) τα κύρια άρθρα.

Απολογιστικά άρθρα: Πρόκειται για άρθρα τα οποία γράφονται με την ευκαιρία της ολοκλήρωσης κάποιου «κύκλου» της κυκλοφορίας (πενταετία, δεκαετία) ή αλλαγής της πορείας του περιοδικού *Διαδρομές*, μας δίνουν μια εικόνα του και αποκαλούμε, κατ' οικονομίαν, «απολογιστικά» άρθρα. Για παράδειγμα: «ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ δέκα χρόνων!» (τχ. 40/1995), «'Διαδρομές'... είκοσι χρόνων» (τχ. 20-80/2005), «Διαδρομές... ηλεκτρονικές!» (τχ. 93/2009), «Οι ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ψηφιοποιημένες!» (τχ. 125/2018).

Κύρια άρθρα: Τα κύρια άρθρα μελετώνται με βάση αφενός μεν τα τυπολογικά/μορφολογικά, δηλαδή τα τεχνικά χαρακτηριστικά και αφετέρου με βάση το περιεχόμενο.

Ως προς την πρώτη περίπτωση, το κύριο άρθρο απλώνεται σε μία και μόνο σελίδα, φέρει εικονογράφηση και παρατίθενται ο τίτλος του περιοδικού ελληνόγλωσσα και ο υπότιτλος ελληνόγλωσσα και ξενόγλωσσα ως εξής: «διαδρομές ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΝΕΟΥΣ. ROUTES TO LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUNG ADULTS». Ο συνολικός αριθμός τους ανέρχεται στα εκατόν είκοσι τέσσερα (124), λόγω του ότι τα τεύχη 9-10/69-70 (2003) και 11-12/71-72 (2003) είναι διπλά.

Κάποια πρώτη διαπίστωση με μια πρώτη ανάγνωση των τίτλων είναι ότι από τους εκατόν είκοσι τέσσερις τίτλους των κύριων άρθρων οι ενενήντα πέντε φέρουν τη λέξη «διαδρομές», άλλοτε σε μικρογράμματη και άλλοτε σε κεφαλαιογράμματη γραφή. Η χρήση του όρου γίνεται είτε κυριολεκτικά («Οι ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ και το αναγνωστικό κλίμα μέσα στην οικογένεια», τχ. 35/1994. «Οι Διαδρομές και το παιχνίδι», τχ. 51/1998) είτε μεταφορικά, ως ένα πέρασμα, μια πορεία, ένα ταξίδι γνωριμίας του περιεχομένου του άρθρου («Διαδρομές στο παραμύθι», τχ. 9/1987. «Διαδρομές στον παιδικό περιοδικό τύπο», τχ. 32/1993). Μια δεύτερη διαπίστωση είναι η χρήση των τεσσάρων εποχών ως επιθετικό προσδιορισμό («Καλοκαιρινές Διαδρομές», τχ. 2/1986, τχ. 6/1987 και τχ. 50/1998. «Φθινοπωρινές Διαδρομές», τχ. 3/1986 και τχ. 7/1987). Ή πάλι ως ένδειξη για την άφιξη του νέου χρόνου («Διαδρομές στον Καινούριο Χρόνο», τχ. 12/1988). Είτε με αφορμή κάποια επέτειο («Διαδρομές στο έτος Δημιουργίας Νέων Αναγνωστών», τχ. 14/1989). Ως τρίτη παρατήρηση διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν και τίτλοι άρθρων οι οποίοι δεν εμπεριέχουν τον όρο «Διαδρομές» («Μνήμη Ζαχαρία Παπαντωνίου (1877-1940)», τχ. 20/1990. «Προσέγγιση στις μεταφράσεις», τχ. 22/1991). Μια τέταρτη επισήμανση είναι ότι ο τίτλος του άρθρου σχετίζεται και με το αφιέρωμα του περιοδικού («Διαδρομές στις Βιβλιοθήκες», τχ. 13/1989. «Διαδρομές στην Παιδική Λογοτεχνία της Κύπρου» (τχ. 31/1993).

Ως προς το περιεχόμενο των κύριων άρθρων, στον χώρο αυτό σημειώνεται κάτι γύρω από την ύλη, ώστε να προετοιμαστεί ο αναγνώστης για τα όσα θα ακολουθήσουν. Μια ενδεικτική ομαδοποίηση των άρθρων αποφέρει μια θεματολογία που κινείται γύρω από τον κλάδο γενικά της Παιδικής Λογοτεχνίας και τους θεματικούς της κύκλους (π.χ. αισθητική αγωγή και παιδεία, θέατρο, ποίηση, μουσική, περιβάλλον, αφηγηματικός λόγος, εικόνα, ιστορική ταυτότητα, λαϊκός πολιτισμός, οικογένεια, εφηβική λογοτεχνία,

περιοδικά, παιχνίδι, μεταφράσεις, χιούμορ, θάλασσα, μύθος, παραμύθι, ολυμπιακοί αγώνες, κ.λπ.) και ειδικότερα την Κυπριακή Παιδική Λογοτεχνία. Μια ομάδα άρθρων εστιάζει στο παιδικό βιβλίο, τις πολλές υποδιαιρέσεις του (φυσιογνωστικό, πατριδογνωστικό, πραγματογνωστικό, γνώσεων, κ.λπ.) και το συνδέει με την Παγκόσμια Ημέρα Παιδικού Βιβλίου και με τη Φιλαναγνωσία. Μια άλλη ομάδα άρθρων ανοίγεται στην εκπαιδευτική διαδικασία και στον ρόλο του εκπαιδευτικού. Τέλος, μια κατηγορία άρθρων, αξιοποιώντας επετείους γέννησης ή θανάτου, δίνει έμφαση σε προσωπικότητες που ανάλωσαν τη ζωή και το ταλέντο τους συνεισφέροντας στην άνθηση του παιδικού βιβλίου (π.χ. Πηνελόπη Δέλτα, Αντιγόνη Μεταξά, Τατιάνα Σταύρου, Ρένα Κερθαίου, Κίρα Σίνου, Ζωρζ Σαρή, κ.λπ.).

Καταληκτικά, ως προς τα κύρια άρθρα του Β.Δ. Αναγνωστόπουλου, τα οποία γράφονται με σκοπό να μας ενημερώσουν για το περιεχόμενο εκάστου τεύχους, διαπιστώνουμε ότι: α) διακατέχονται από ένα πνεύμα αισιοδοξίας για ένα καλύτερο αύριο, στηρίζοντας την πίστη αυτή στο γεγονός ότι η παιδική λογοτεχνία μπορεί «να φέρει ελπιδοφόρα μηνύματα», β) ολοκληρώνονται με μια καταληκτική πρόταση-ευχή του συντάκτη τους, γ) δεν παραλείπουν να απευθύνουν τις ευχαριστίες τους στους συνδρομητές και σε όλους αυτούς που στήριξαν και στηρίζουν το περιοδικό, δ) κάνουν χρήση των ρημάτων σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο, για να υπογραμμίσουν την έννοια της συλλογικότητας και ε) τονίζουν διαρκώς και εμφιασμένα την προσφορά του περιοδικού *Διαδρομές*.

3.2.3 Επισημάνσεις

Η στήλη «Επισημάνσεις» κάνει την εμφάνισή της από το πρώτο κιάλας τεύχος (τχ. 1/1986) του περιοδικού *Διαδρομές* και συνεχίζεται αδιάλειπτα μέχρι και το τελευταίο τεύχος (τχ. 126/2018). Η τακτική αυτή στήλη, η οποία καταλαμβάνει τις πρώτες σελίδες εκάστου τεύχους, αμέσως μετά το άρθρο του Διευθυντή του Β.Δ. Αναγνωστόπουλου, περιλαμβάνει σχόλια, γεγονότα, ειδήσεις, εκτενή και αναλυτικά ή σύντομα και με επιγραμματικό τρόπο διατυπωμένα και αφορούν την πνευματική, πολιτιστική, εκπαιδευτική, οικονομική, κοινωνική κίνηση, η οποία συνδέεται με την υπόθεση του παιδικού βιβλίου και γενικότερα της παιδικής λογοτεχνίας.

Οι αρθρογράφοι της στήλης, οι οποίοι, εκτός από τον Διευθυντή του Β.Δ. Αναγνωστόπουλο, αποτελούν και μέλη της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού, επιλέγουν να υπογράφουν με τα αρχικά του ονόματός τους. Καταγράφουμε κατά αλφαβητική σειρά τους εξής: Αν. και Β.Δ.Α. (Βασίλης Αναγνωστόπουλος), Α.Β. (Αγγελική Βαρελλά), Γ.Γ.-Σ. (Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη), Α.Δ. (Αντώνης Δελώνης), Μ.Κ. (Μάνος Κοντολέων), Λ.Π.-Α. (Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου), Θ.Χ. (Θέτη Χορτιάτη) και η Λ. Ψαρ. ή Λίτσα Ψαραύτη (σε πέντε μόνο τεύχη).

Τα θέματα με τα οποία καταπιάνεται η στήλη «Επισημάνσεις» είναι τα εξής: η Παιδική Λογοτεχνία, το Παιδικό Βιβλίο, οι Βιβλιοθήκες, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τα Βραβεία και οι «Απώλειες» ανθρώπων που διακονούν τον χώρο της παιδικής λογοτεχνίας και γενικότερα του πνεύματος, οι Μεταφράσεις, ο Δάσκαλος/Εκπαιδευτικός, η Οικολογία, ο ρόλος της Φαντασίας, η Ποίηση και οι «Εμμετρες Επισημάνσεις» της Θέτης Χορτιάτη.

Καταλήγοντας, μέσα από τις «Επισημάνσεις» το περιοδικό *Διαδρομές* επιδιώκει να προβάλει την Παιδική Λογοτεχνία αναγνωρίζοντας την αυτονομία και το κύρος της, να εδραιώσει την άποψη ότι το βιβλίο δίνει ένα μήνυμα ανθρωπιάς και ελπίδας για ένα καλύτερο αύριο, να αυξήσει καθημερινά το αναγνωστικό κοινό το οποίο πρέπει να γίνεται όλο και πιο απαιτητικό, να πείσει ότι οι σχολικές βιβλιοθήκες αποτελούν

πνεύμονες ζωής σε μια εποχή που ο πολιτισμός είναι το μόνιμο εν ανεπαρκεία αγαθό και να αποδώσει ελάχιστο φόρο τιμής σε φυσιολογικές που διακόνησαν την ελληνική παιδική λογοτεχνία. Ιδιαίτερα, η στήλη «Επισημάνσεις», με τα δηκτικά σχόλια, τη σθεναρή θέση, τη στηλίτευση των κακώς κειμένων, τις συχνές παρεμβάσεις με έντονο ύφος και τις εναγώνιες εκκλήσεις, προλαμβάνει μαχητικό χαρακτήρα, αναφορικά με το αίτημα της συστράτευσης στην υπόθεση της παιδικής λογοτεχνίας και του παιδικού βιβλίου.

3.2.4 Εικονογράφοι

Μια βασική παράμετρος της ταυτότητας του περιοδικού *Διαδρομές* είναι η αξιοποίηση -όσο και όπως είναι δυνατόν- της εικονογράφησης, των εικονογράφων και του έργου τους και το γεγονός αυτό ερμηνεύει και την ιδιαίτερη ευαισθησία των συντελεστών του περιοδικού. Συνεπώς, αμέσως μετά την ενότητα «Επισημάνσεις» παρουσιάζονται Έλληνες και ξένοι εικονογράφοι σε κάθε τεύχος του περιοδικού σε τρεις άξονες: α) βιογραφικό, β) βραβεύσεις, γ) έργο.

Καταλήγοντας, οι εικονογράφοι των *Διαδρομών* δημιουργούν τους δικούς τους ήρωες, ζουν και ταξιδεύουν μαζί τους μέσα από τα χρώματα και τις γραμμές σε περιπέτειες απρόβλεπτες και φανταστικές. Η εικονογράφηση αποτελεί για αυτούς μια διαρκής αναζήτηση στον μαγικό χώρο της φαντασίας, προσκαλώντας και προκαλώντας μικρούς και μεγάλους στο όνειρο. Ίσως να είναι γι' αυτούς ένας τρόπος ή μια ουσιαστική διέξοδος, προκειμένου να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της ύπαρξης. Αλλά και το ίδιο το περιοδικό *Διαδρομές*, με την ιδιαίτερα προσεγμένη και επιμελημένη εικονογράφηση, ως στοιχείο αισθητικής ποιότητας, αποτυπώνει έντονα, μέσω της οπτικής εικονοποιίας, την καλλιτεχνική του φύση.

3.2.5 Επιστημονικά άρθρα

Οι *Διαδρομές* υποδέχονται και δημοσιεύουν, στις σελίδες των εκατόν είκοσι έξι τευχών επί τριάντα τρία συναπτά έτη, άρθρα και μελετήματα σε όλα τα επίπεδα για τη θεωρητική θεμελίωση και την αντιμετώπιση πρακτικών θεμάτων, που σχετίζονται με τη διάδοση και την ανάπτυξη της Παιδικής Λογοτεχνίας, όπως εμφατικώς τονίζεται στην προγραμματική διακήρυξη. Η έρευνα της **Τασούλας Τσιλιμένη**, μέλους της συντακτικής επιτροπής, και της **Θεοδώρας Τσιβούλη** (2012: 19· 2017: 164-167) κατηγοριοποιεί τα άρθρα και τα μελετήματα σε: α) Λογοτεχνικά είδη και στα χαρακτηριστικά τους. β) Παράγοντες που επιδρούν στην αγωγή/εκπαίδευση του παιδιού. γ) Γενικότερη θεματολογία, (π.χ. κόμικς, οικολογία, ετερότητα, παιδιά με ειδικές ανάγκες, παράδοση, αθλητισμός, υγεία, κ.λπ.). δ) Ζητήματα γλώσσας, γραμματισμού και φιλιανγνωσίας. ε) Θέματα συγγραφής, εικονογράφησης βιβλίων. στ) Αναφορές-αφιερώματα στο έργο σημαντικών συγγραφέων. ζ) Διδακτική της λογοτεχνίας. η) Μεταφράσεις ξένων άρθρων. Πολύτιμος, επίσης, αρωγός στάθηκε η αποδελτίωση των εκατόν είκοσι τευχών, των ετών από 1986 έως 2015 και των εξακοσίων σαράντα τριών άρθρων και μελετημάτων των *Διαδρομών* από τις Τασούλα Τσιλιμένη και Θεοδώρα Τσιβούλη (2017: 185-248). Στο πρώτο μέρος της παρουσιάζονται αναλυτικά και με αλφαβητική σειρά (με βάση το επίθετο του συγγραφέα) τα επιστημονικά άρθρα που έχουν δημοσιευτεί, ενώ στο δεύτερο μέρος προβάλλονται τα λήμματα, ως μια βάση δεδομένων σε θέματα σχετικά με την παιδική λογοτεχνία.

Ενδεικτικά, τονίζουμε ότι το περιοδικό αναλαμβάνει να αναδείξει τη σημαντικότητα της Παιδικής Λογοτεχνίας και του Παιδικού Βιβλίου. Εστιάζει, επίσης,

στην αξία της Κυπριακής Παιδικής Λογοτεχνίας, γεγονός το οποίο ερμηνεύεται από την ένταξή της στο πεδίο των ερευνητικών μελετών και αναζητήσεων του διευθυντή Β.Δ. Αναγνωστόπουλου. Επίσης, ο διάλογος του περιοδικού με τη διεθνή και ευρωπαϊκή παιδική λογοτεχνία αφενός μεν έχει αποκτά θεωρητικό και ενημερωτικό χαρακτήρα και αφετέρου ενισχύει την επικοινωνία της ελληνικής με την ξένη παιδική λογοτεχνία. Οφείλουμε, όμως, να επισημάνουμε ότι το περιοδικό διαγράφει, παράλληλα, στοιχεία της πνευματικής και πολιτισμικής ζωής και κληρονομιάς της χώρας μας. Ακόμη, επισημαίνουμε ότι η χρηστικότητα των αφιερωματικών τευχών, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της εκδοτικής πολιτικής του περιοδικού, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πρώτο βήμα για τη σύνταξη και συγγραφή συνθετότερων μελετών. Ταυτόχρονα, παρέχουν τη δυνατότητα της παρακολούθησης και αποτύπωσης των ενδιαφερόντων της κάθε περιόδου, αλλά και συγκριτικής αποτίμησης ενός θέματος ή προσώπου στην ιστορική προοπτική.

Καταλήγοντας, τα καταχωρημένα άρθρα και μελετήματα αποτελούν έναν τόπο συνάντησης και έναν ανοικτό διάυλο για την ενημέρωση και την πληροφόρηση, την ελεύθερη έκφραση, τον προβληματισμό, τη δημιουργική αποτύπωση των ανησυχιών, την κατάθεση προτάσεων και τάσεων, διαπιστώσεων, εκτιμήσεων και ζητημάτων γύρω από την έρευνα και μελέτη της παιδικής λογοτεχνίας και γενικότερα του παιδικού βιβλίου. Συνεπώς, το περιοδικό *Διαδρομές* έγινε ένα «φροντιστήριο», ένα «έντυπο πανεπιστήμιο», μια «κιβωτός σωτηρίας», μια πλούσια σε πνευματικούς καρπούς διαδρομή, που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην αναγέννηση της παιδικής λογοτεχνίας και στην ιδιαίτερη δυναμική του παιδικού βιβλίου, κατά την κομβική, μάλιστα, δεκαετία του 1980 και 1990 και όχι μόνο, ανοίγοντας τον δρόμο για την επιστημονική έρευνα του αντικείμενου τους. Και υπήρξε από τα μεγαλύτερα γεγονότα της νεοελληνικής πολιτισμικής κίνησης, διαμορφώνοντας τον χάρτη της παιδικής λογοτεχνίας και του παιδικού βιβλίου.

3.2.6 Βιβλιοπαρουσιάσεις και Βιβλιοκριτικές

Στο ερώτημα «Τι βιβλία να διαλέξουμε για τα παιδιά μας;», ερώτημα που υποβάλλεται προς κάθε κατεύθυνση και απευθύνεται σε κάθε λογής ειδικούς (πανεπιστημιακούς, κριτικούς, συγγραφείς, κ.ά.) έρχεται το περιοδικό να δώσει απαντήσεις, μέσα από την ενότητα «Βιβλιοπαρουσιάσεις και Βιβλιοκριτικές». Συγκεκριμένα καταχωρούνται τα εξής: Α) Ένθετο δεκαεξασέλιδο – Βιβλιοπαρουσιάσεις: Απευθύνεται σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες: ι) Για παιδιά νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας. ιι) Για παιδιά 7 ετών και πάνω. ιιι) Για μεγάλα παιδιά και νέους. Οι τίτλοι βιβλίων, με κάποιο ποσοστό απόκλισης, ανέρχονται περίπου στους 4.900 και την παρουσίασή τους (συγγραφέας, μεταφραστής, διασκευαστής, εικονογράφος, σειρά στην οποία ανήκει, εκδοτικός οίκος, έτος και τόπος έκδοσης, σελίδες, μικρογραφία εξωφύλλου), υπογράφουν αυστηρά τα άτομα της συγγραφικής ομάδας.

Β) Βιβλιογραφικός οδηγός (απλή βιβλιογραφική παρουσίαση), όπου περιλαμβάνονται βιβλία στα οποία αναφέρεται μόνο η ταυτότητά τους (συγγραφέας, τίτλος, εικονογράφος, εκδότης, τόπος έκδοσης, έτος έκδοσης, σελίδες). Γ) Κριτικές προσεγγίσεις βιβλίων, όπου καταχωρούνται εκτεταμένες κριτικές προσεγγίσεις. Δ) Βιβλιογραφικά Σημειώματα, που υπογράφονται από τον Διευθυντή του περιοδικού Β.Δ. Αναγνωστόπουλο.

Συνεπώς, λοιπόν, ως προς την προγραμματική του διακήρυξη απευθύνεται όχι στον πραγματικό αναγνώστη του βιβλίου που είναι το παιδί, αλλά σ' έναν διαμεσολαβητή

ενήλικα, δηλαδή στους εκπαιδευτικούς, γονείς, εικονογράφους, βιβλιοθηκάρους, εκδότες, παιδοψυχολόγους, ερευνητές, σπουδαστές και γενικά όλους όσους ενδιαφέρονται για τα παιδικά βιβλία, αφού με τη συνδρομή όλων εκείνων οι οποίοι έχουν την ευθύνη, θα καλλιεργηθεί μια αγαπητική σχέση ανάμεσα στο παιδί και το βιβλίο. Παράλληλα, όμως, το όλο υλικό αποτελεί έναν αξιόλογο οδηγό μελέτης για τη βιβλιογραφική παραγωγή και κίνηση της περιόδου.

3.2.7 Συνεντεύξεις

Ένα άλλο πεδίο έκφρασης των *Διαδρομών* είναι οι καταχωρημένες συνεντεύξεις, τις οποίες οι συντελεστές τους είχαν την έμπνευση και την καλοσύνη να πάρουν από έγκυρες φωνές που υπηρετούν τον χώρο των Γραμμάτων και ειδικότερα της Παιδικής Λογοτεχνίας. Ο συνολικός αριθμός των συνεντεύξεων ανέρχεται στις εκατόν είκοσι οκτώ και το κύριο βάρος για τον ρόλο του συνεντευκτή αναλαμβάνει η Αγγελική Βαρελλά και ακολουθούν η Τασούλα Τσιλιμένη, ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, ο Αντώνης Δελώνης, ο Μάνος Κοντολέων, η Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, η Θέτη Χορτιάτη και η Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη. Ως προς τη δομή των συνεντεύξεων επισημαίνουμε τα εξής: Προηγείται ένα βιοεργογραφικό του συνεντευξιαζόμενου, το οποίο συνοδεύεται από τη φωτογραφία του, ακολουθεί το όνομα του επιμελητή της συνέντευξης και μετά παρατίθεται η συνέντευξη (ερωτήσεις και απαντήσεις).

Καταλήγοντας, το περιοδικό *Διαδρομές* μέσα από την «Συνεντεύξεις» παρουσιάζει έγκυρες φωνές στον χώρο των Γραμμάτων και ειδικότερα της Παιδικής Λογοτεχνίας και φωτίζει τη δημιουργική πορεία τους, αποβλέποντας στην πληρέστερη απεικόνιση της προσωπικότητάς τους. Και η μαρτυρία τους έχει ιδιαίτερη αξία, καθόσον αποτελούν ζωντανή πηγή πληροφόρησης, λόγω της άμεσης αντίληψης, κυρίως, μάλιστα, πριν από τη δεκαετία του 1980, όταν δεν υπήρχε κάτι το οργανωμένο παρά μια διάχυτη ιδέα για την παιδική λογοτεχνία.

3.2.8 Νέα-Διαδρομικά

Η στήλη αυτή που καταχωρείται ανελλιπώς στις τελευταίες σελίδες του περιοδικού και είναι συνήθως μικρής έκτασης, όπως και τα ποικίλα ανυπόγραφα και ενυπόγραφα άρθρα που είναι μεγαλύτερης έκτασης διάσπαρτα στις σελίδες του, παρέχουν πληροφορίες για την πνευματική και πολιτιστική κίνηση και παρακολουθούν την επικαιρότητα στον χώρο της παιδικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Η θεματολογία επικεντρώνεται στις προκηρύξεις διαγωνισμών από αθλοθέτες και στις βραβεύσεις, στην παρουσίαση υποψηφιοτήτων για το βραβείο Άντερσεν και του τιμητικού πίνακα της IBBY, στους διεθνείς επαίνους ελληνικών παιδικών βιβλίων και συγγραφέων, στα συνέδρια, στις ημερίδες, στα συμπόσια, στα σεμινάρια και στις ομιλίες στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, στις προσπάθειες για την προώθηση της φιλαναγνωσίας και στον ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν τα ΜΜΕ και η «Παγκόσμια Ημέρα Παιδικού Βιβλίου», στις επιστημονικές ενώσεις και στα σωματεία και όλα αυτά με κοινό άξονα το παιδικό βιβλίο και την παιδική λογοτεχνία.

Καταλήγοντας, η ιστορία ενός περιοδικού γράφεται όχι μόνο από τα κείμενα των συνεργατών του αλλά και από τη σχολιογραφία του, όπως παρουσιάζεται στην ενότητα «Νέα-Διαδρομικά» και στη στήλη «Επιστημονικές ενώσεις και στα σωματεία». Το υλικό αυτό, με μια πρώτη ματιά, ενδέχεται να το προσπεράσει αδιάφορα ο αναγνώστης, όμως, πρόκειται για ενδιαφέρον, ζωντανό, νευραλγικό υλικό, που καταγράφει το πνευματικό τοπίο του χώρου που υπηρετεί. Τελικά, αποτελεί τον «παλμογράφο», αποθησαυριστή και

καταγραφέα του πνευματικού τοπίου στην υπόθεση του παιδικού βιβλίου και της παιδικής λογοτεχνίας, με συνέπεια ο ερευνητής του μέλλοντος να συνθέσει το πνευματικό οδοιπορικό της εποχής στους τομείς αυτούς και να προβεί σε διάφορες διαπιστώσεις και συμπεράσματα.

Συμπεράσματα

Το περιοδικό *Διαδρομές* εμφανίστηκε στο εκδοτικό προσκήνιο την Άνοιξη του 1986 και συνέχισε ανελλιπώς την κυκλοφορία του μέχρι τον Χειμώνα του 2018, οπότε και εξέδωσε το τελευταίο τεύχος του (τχ. 126) και εκτείνεται σε ένα σώμα περίπου 10.546 σελίδες.

Η δημιουργία του περιοδικού ήταν αποτέλεσμα της ανάγκης μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, κατά την οποία η παιδική λογοτεχνία έκανε τα πρώτα δειλά βήματά της, προκειμένου να εδραιωθεί και να αυτονομηθεί, κερδίζοντας τη δική της έγκυρη θέση στον μεγάλο κύκλο της Φιλολογικής Επιστήμης, συνεπικουρούντων, βέβαια, πολλών άλλων παραγόντων και συνθηκών. Παράλληλα, η διάρκεια της κυκλοφορίας του είναι ένα γεγονός που από μόνο του εξασφαλίζει στο περιοδικό την περίοπτη και επίζηλη θέση του πλέον μακρόβιου περιοδικού από τη μεταπολίτευση (1974) και ύστερα, μια παράμετρος που καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική στη γενικότερη αξιολόγησή του.

Κατά την πραγματωμένη, μάλιστα, μακρόχρονη πορεία του υπήρξε απόλυτα συνεπές και διατήρησε απαρέγκλιτα τη στοχοθεσία και τη φιλοσοφία του, όπως διατυπώθηκε κατά την ιδρυτική διακήρυξη του πρώτου τεύχους, γεγονός που μπορεί να διαπιστωθεί από τις σχετικές δηλώσεις και τους απολογισμούς που κάνει κατά καιρούς ο διευθυντής του, ο Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, αλλά και από το εσωτερικό κριτήριο, δηλαδή την ύλη, το πρωτογενές υλικό.

Ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος (1990: 13) υποστηρίζει ότι: «Η απήχηση όμως που μπορεί να έχουν τα περιοδικά, δεν είναι εύκολο ούτε απαραίτητο να εκτιμάται στην εποχή τους. Αντίθετα δικαιώνεται και ερμηνεύεται εκ των υστέρων μέσα στην προοπτική του χρόνου». Με άλλα λόγια, στο μέλλον το εξεταζόμενο περιοδικό επιδέχεται, βεβαίως, και άλλες πολλές αναγνώσεις.

Τελικά, το περιοδικό *Διαδρομές* στο χώρο της Λογοτεχνίας για παιδιά και νέους, ως μια προσφορά αξιόλογη στο παιδικό βιβλίο και στην εξέλιξη, προώθηση, μελέτη και έρευνα της παιδικής λογοτεχνίας, προσδοκά κάτι περισσότερο από ένα τυχαίο ή περιστασιακό ξεφύλλισμα, τη μόνιμη θέση στο ράφι της βιβλιοθήκης, τη χρηστικότητά του στο μέλλον.

Το περιοδικό έφυγε από τους συγγραφείς, τους εκδότες του. Απέκτησε τη δική του ανεξάρτητη ζωή, γράφοντας τη δική του ιστορία, τη δική του μακριά, ουσιαστική και σημαντική διαδρομή στον χώρο της παιδικής και εν γένει νεοελληνικής λογοτεχνίας. Μέσα από τις σελίδες του διαφαίνονται η εναγώνια προσπάθεια και το ευγενές όραμα των συντελεστών της έκδοσης και όλων των συνεργατών για την υπόθεση του παιδικού βιβλίου και της παιδικής λογοτεχνίας. Οι *Διαδρομές* από το δικό τους μετερίζι υπηρετούν τη διπολική αγρύπνια «Παιδική Λογοτεχνία και Παιδί» και «Βιβλίο και Παιδί».

Και αυτός θα είναι από εδώ και στο εξής ένας νέος τρόπος ύπαρξης του περιοδικού *Διαδρομές*, μετά τη διακοπή της κυκλοφορίας του (το έτος 2018). Μια θέση, η οποία, αναμφίβολα, με την πάροδο του χρόνου θα εκτιμηθεί περισσότερο, όπως άλλωστε του αξίζει. Γιατί το τυπικό τέλος ενός περιοδικού είναι η αρχή ενός νέου τρόπου ζωής του.

Και με το δεδομένο ότι η Παιδική Λογοτεχνία σήμερα έχει καταξιωθεί και «δρέπει δάφνες αναμφισβήτητα σε πολλά επίπεδα», εναπόκειται η αδήριτη ανάγκη της καταγραφής και παρουσίασης ενός δεδομένου λογοτεχνικού υλικού, αλλά και η αξιολογική αποτίμησή του στο πλαίσιο της συγγραφής μιας σύγχρονης Ιστορίας της Παιδικής Λογοτεχνίας. Ένα εγχείρημα, το οποίο, κατά τον Β.Δ. Αναγνωστόπουλο (2012: 31), «παίρνει τη θέση της εθνικής προσφοράς και σε αυτό το αίτημα οφείλουμε όλοι να ανταποκριθούμε, όσο και όπως μπορούμε. ‘Ο καθείς και τα όπλα του’».

Βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (2012). Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία. Ιστορικό Διάγραμμα. *Διαδρομές*, 105.
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (2015). 30 χρόνια... Διαδρομές!. *Διαδρομές*, τχ. 120 (Χειμώνας).
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (2017). 30 χρόνια... Διαδρομές! Στο *Διαδρομές στην παιδική λογοτεχνία* (Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης & Μαρία Κουρκουμέλη). Αθήνα: Ψυχογιός.
- Δασκαλόπουλος, Δ. (1990). *Λογοτεχνικά περιοδικά της Αλεξάνδρειας (1904-1953)*. Αθήνα: Διάττων.
- Δασκαλόπουλος, Δ. (1997). Για τα λογοτεχνικά περιοδικά. *Τα Νέα*, φ. 15979 (1 Νοεμβρίου).
- Καράογλου, Χ. Α. (1991). *Το Περιοδικό «Μούσα» (1920-1923). Ζητήματα Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (2009, 15^η έκδοση). *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μπακογιάννης, Μιχ. Γ. (2004). *Το περιοδικό «Κριτική» (1959-1961) Μια δοκιμή ανανέωσης του κριτικού λόγου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Τσιλιμένη, Τ. & Τσιβούλη, Θ. (2012). Άρθρα και μελετήματα στο περιοδικό «Διαδρομές» 1986-2010. *Διαδρομές*, τχ. 105 (Άνοιξη).
- Τσιλιμένη, Τ. & Τσιβούλη, Θ. (2017). Άρθρα και μελετήματα στο περιοδικό *Διαδρομές* (1986-2015). Στο *Διαδρομές στην παιδική λογοτεχνία* (Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης & Μαρία Κουρκουμέλη). Αθήνα: Ψυχογιός.
- Χατζηδημητρίου-Παράσχου, Σ. (επιμέλεια) (1999). Κ.Ε.Π.Β. *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία. Το παρελθόν, το παρόν, το μέλλον της*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.